

ENFANT TERRIBLE ŠTUDIJ NACIONALIZMA

Interju s profesorjem Pierrom van den Berghejem, Bled, maj 2005

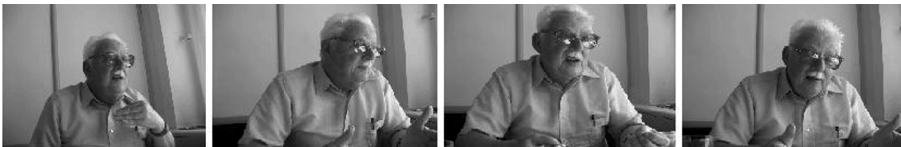
Pierre L. van den Berghe se je rodil leta 1933 v Kongu. Leta 1955 je dobil državljanstvo Združenih držav Amerike, in si dom ustvaril v Seattlu na zahodni obali. Tekoče govori francosko, angleško, špansko in nemško, saj izhaja iz mešanega zakona in je poročen z Nemko. Govori tudi portugalsko, nizozemsko, afrikanščino in svahili. Izobrazbo si je pridobil na uglednih univerzah Stanford, Sorbona in Harvard, predaval pa je na mnogih univerzah po ZDA pa tudi v Južnoafriški Republiki, Keniji, Nigeriji, Izraelu, Australiji, Nemčiji itn. Po upokojitvi nosi naziv zašlužnega profesorja Univerze v Washingtonu.

Profesor van den Berghe je sociolog, vendar velja za kontroverz-nega zaradi svojega vztrajanja pri nujnosti razširitve znanja družboslovcev na spoznanja naravoslovnih ved, predvsem biologije. Že vrsto let se ukvarja s tako imenovano sociobiologijo, vedo, ki proučevanja človeka ne loči strogo od umestitve v širši kontekst evolucijske teorije.

Znotraj študij naroda in nacionalizma ga pogosto označujejo za »primordialista«. Gre za precej zaničljivo oznako, ki jo nalepijo tistim, ki iščejo vzroke za pojav nacionalizma globlje v preteklosti in ne le v povezavi z moderno.

Še vedno zelo živahni profesor je maja 2005 obiskal tudi ljubljansko univerzo in imel nekaj predavanj na Filozofski fakulteti.

846

Profesor van den Berghe, se strinjate s tem, da ima življenjepis raziskovalca vpliv na izbiro znanstvenega področja?

Da, vsekakor. Za vsakega sociologa bi moralo biti nujno, da napiše vsaj kratko avtobiografijo v obsegu nekaj strani. Vedno si prizadevam, da podam osebno izjavo, ne v vseh svojih knjigah, ampak tam, kjer se mi to zdi relevantno, v predgovoru. Napisal sem svojo avtobiografijo, pa tudi avtobiografijo, ki obsega eno poglavje (v knjigi *Authors of Their Own Lives*, ki jo je izdal Bennett Berger).¹

¹ Pierre van den Berghe je napisal poglavje z naslovom »From the Popocatepetl to the Limpopo« v B. Berger (ur.) *Authors of Their Own Lives*, Berkeley: University of California Press, 1990, str. 411–431.

Mislím torej, da je to zelo pomembno. Bralcem smo dolžni povedati, od kod prihajamo. Seveda je težko biti povsem odkrit glede svojega življenja, vendar mislim, da bi vsak sociolog moral vsaj vaditi intelektualno objektivnost in napisati tako odkrito avtobiografijo, kot je sposoben, da bi s tem bralcu povedal, od kod izvira. Na primer, moja lastna izkušnja – rojen sem v mešanem zakonu, imam francosko mater in belgijskega očeta, delno sem bil vzgojen v kolonialni situaciji, živel sem pod nemško okupacijo v Belgiji in Franciji, živel sem v dvojezični državi Belgiji med Flandrijci in Valonci – vse to je močno vplivalo na moje zanimanje za etnijo in je skoraj vnaprej določilo mojo specializacijo na tem področju. Da, absolutno, zelo pomembno je.

Živite v Seattlu. Kako bi opisali politične razmere v ZDA: stanje demokracije, politični in religiozni fundamentalizem ter njihov vpliv na svet? Ste tako kritični do ZDA kot, na primer, Noam Chomsky?

Mislím, da sem politično rahlo bolj levo (usmerjen) od Noama Chomskega. Chomsky ima še vedno nekaj iluzij o naravi ameriške družbe in ameriške kulture. Recimo, da sem bolj kritičen do ameriške kulture kakor Chomsky. Chomsky še vedno reagira kot Američan, sam sem bolj kritičen do ameriške kulture kakor on. Mislím, da se strinjam s 95 odstotki njegove politične analize. Po mojem mnenju Amerika ni več demokracija niti ni »*Herrenvolk democracy*« v nobenem pomenu tega izraza.² Odmikamo se od vsakršnih državljskih svoboščin, ki smo jih imeli. Vojna proti drogam je bila prvi izgovor za povečanje policijske oblasti, za začasno ukinitvev *habeas corpus*-a, za tako rekoč neomejeno oblast policije.

Vojna proti drogam je bila prvi veliki vdor v zasebnost, v državljanske svoboščine, in prišlo je do izrazitega povečanja moči policije, seveda vključno z njeno korupcijo. Poleg tega je vodila k velikim vojaškim posegom, bila je novo opravičilo za poseganje v Latinsko Ameriko: Peru, Čile, Kolumbijo in Mehiko (posredovanje ZDA v Latinski Ameriki ima že dolgo tradicijo, vsaj od Roosevelta dalje – špansko-ameriška vojna, mehiško-ameriška vojna izpred stoletja in pol). Vendar je bila vojna proti drogam v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja najnovejše obsežnejše povečanje ameriških intervencij v Latinski Ameriki, kar je interno povzročilo zmanjšanje državljskih pravic in oslabitev demokracije znotraj ZDA.

11. september je bil seveda nov velik izgovor za tako rekoč obsedno stanje: številne aretacije, pripori brez sodnega postopka, v ZDA je sedaj na tisoče političnih zapornikov v najbolj dobesednem pomenu tega izraza, v zaporih je vse polno ljudi, čeprav niso obtoženi ničesar, sploh ne pridejo pred sodišče in so povsem zunaj sodnega sistema. Nekaj od tega se dogaja v zalivu Guantanamo, v Abu Graibu in podobnih krajih, vendar se podobne reči dogajajo tudi znotraj ZDA. Gre za veliko

² V pisanju o južnoafriškem apartheidu (pred letom 1994) in podobnih režimih, kot na primer o Izraelu po letu 1967, je van den Berghe pred približno štiridesetimi leti razvil koncept »*Herrenvolk democracy*«. Ta pojem opisuje hibriden političen režim, v katerem dominantna skupina, pogosto manjšina naseeljencev, sama sebi vlada demokratično, drugim (etničnim, verskim, rasnim) skupinam pa vsiljuje kolonialno ali vojaško tiranijo. »*Herrenvolk democracy*« je sistem etnokracije, ki ponuja demokratično udeležbo le dominantni skupini oz. kot to definira Berghe: »selektivnost in neenako vključitev nekaterih skupin, določenih z raso, narodnostjo ali religijo, v državo«.

poslabšanje politične situacije v ZDA, ki jo je težko opisati. Nekateri ljudje jo preprosto opisujejo kot fašizem, vendar je jasno, da ne gre za standardni fašizem v italijanskem, nacističnem ali španskem pomenu besede. Vsebuje močan plutokratski element.

Republikansko stranko bi lahko opisal kot koalicijo milijonarjev in imbecilov, Bush pa je zelo močan kandidat obeh klientel. Prav zato je tako nepremagljiv. Sam po sebi ni tako zlobna pošast, kot je bil Hitler, je neke vrste ljubezniv imbecil, ljubeznivo nič, s katerim manipulira množica ljudi, ki imajo zelo zlobne politične motive; to so lahko milijonarji, ki sledijo svojim ciljem, da bi čim hitreje postali še bogatejši. In seveda je v ZDA prišlo do strahovite polarizacije bogastva – obstaja večja razlika med bogatimi in revnimi, kot je bila skoraj stoletje. Stanje ekonomskih neenakosti, ki se je obrnilo med Rooseveltovo drugo administracijo, recimo v tridesetih in štiridesetih letih, se je znova obrnilo v zadnjih petindvajsetih ali tridesetih letih, od Nixona in Reagana dalje, prišlo je do polarizacije razredov. Obstaja torej plutokratski element, obstaja pa tudi policijski element, in sicer v tem smislu, da imamo sedaj različne policijske enote, ki so postale skorajda neodvisne od drugih vladnih organov. Ne obstajajo samo tiste, o katerih slišimo ponavadi, kot npr. CIA in FBI, ampak tudi npr. Ministrstvo za finance, ki je notranji gestapo (dejansko je Ministrstvo za finance v številnih ozirih najhujši gestapo v ZDA, ki uporablja obdavčevalno moč države za teroriziranje privatnih državljanov). Ministrstvo za alkohol, tobak in strelno orožje je še en mini gestapo. Torej nimamo enega gestapa kot nacistična Nemčija pod Himmlerjem, imamo pa petnajst ali dvajset majhnih gestapov, vsakega s svojim malim področjem tiranije, na katerem uporabljajo vse vrste sredstev. Služba za imigracijo in naturalizacijo je še en interni gestapo, ki se v glavnem ukvarja z Neameričani, s priseljenci, vseeno pa ostajajo priseljenci samo še ena kategorija ljudi, ki jih ameriška država terorizira. In nenazadnje je tu še zunanja politika, v kateri so danes ZDA brez dvoma glavna teroristična organizacija na svetu.

Kot torej vidite, je moja analiza zelo podobna tisti Chomskega. Ampak najbolj strašno je dejstvo, ki se ga Chomsky po mojem mnenju ne zaveda dovolj, namreč da je v ameriški kulturi zelo malo elementov, ki bi se temu upirali. Ameriška kultura je globoko protiintelektualna kultura, torej se od javnosti, ki je v bistvu protiintelektualna, ne da pričakovati nikakršne pomoči glede, recimo, ohranjanja akademske svobode, svobode tiska itd. Izvor tega zatiranja je med drugim tudi globoko zakoreninjen rasizem, ki prispeva še dodatno ameriško dimenzijo. Obstaja tudi globoka verska dimenzija, verski fundamentalizem. Vsaj tretjina, približno 60 ali 70, morda celo 80 milijonov Američanov intelektualno živi v srednjem veku, zavračajo teorijo evolucije, zavračajo metrski sistem. V številnih ozirih so ZDA ena najbolj arhaičnih družb v današnjem svetu, intelektualno živeč še pred Kopernikom, povsem odrezana od preostalega sveta. In seveda obstajajo še dodatne značilnosti, ki ameriško družbo delajo edinstveno ali edinstveno nevarno, kot npr. njihova politika do strelnega orožja, katere posledica je pištola pod praktično vsako blazino. ZDA so izjemno nevarna družba glede internega privatnega nasilja, povrh vsega pa je tu še terorizem države. Vsi ti elementi so torej enkratna ameriška zmes, ki se zelo razlikuje od recimo evropskega fašizma tridesetih let. Ne gre za isto zadevo, vendar je to ne naredi nič boljše ali manj skrb vzbujajoče.

Kaj je sociologija? Kam bi jo uvrstili kot disciplino?

Sociologija je zame zelo majhna in specializirana podstroka znotraj antropologije, ki je že sama po sebi le študij posamične vrste, torej veja primatologije, ki pa je veja vede o sesalcih (mamalogije), ki pa je spet veja študije evolucije po naravni selekciji. Torej, razen če oziroma dokler se sociologija ne pridruži intelektualni evoluciji neodarvinistične sinteze evolucije po naravni selekciji, sociologija sploh ne bo pomembna, ne bo drugega kot vrsta socialne filozofije o ljudeh. Tradicionalna sociologija je izjemno provincialna in se ukvarja skoraj izključno z zahodnimi industrijskimi družbami, zelo malo pa ve o nezahodnih in predindustrijskih družbah. Torej sploh ne moremo reči, da gre za zelo dobro poznavanje vedenja posamične vrste, ampak le poznavanje majhnega dela le-te. Dokler sociologija ne bo postala veliko bolj primerjalna, dokler ne bomo začeli primerjati našega, torej človeškega vedenja z vedenjem drugih živali, mislim, da tudi ne bomo razumeli, kakšne vrste žival smo. In dokler ne bomo začeli primerjati vedenja ljudi iz industrijskih družb z vedenjem ljudi iz neindustrijskih oziroma predindustrijskih družb, bomo zelo slepi za vse vrste pojavov, ki bi se jih morali zavedati, vendar se jih ne.

Mislim, da je sociologija najbolj provincialna od socialnih znanosti, z morebitno izjemo ekonomije. Vendar ima ekonomija vsaj teorijo, model ki razlaga zelo omejene pojave, sociologija pa sploh nima dobre teorije. Sociologija je področje, ki je oropano teorije, področje, ki je zaljubljeno v kvantitativne metodologije, vendar se kvantitativna metodologija izgubi v vakuumu. Praktično nič ne moremo sklepati iz statistike, če ne vemo, kaj je temelj te statistike, in večina sociologov niti tega dela ne opravlja ravno dobro.

In končno, sociologija se je okužila z virusom postmodernizma in dekonstruktivizma ali socialnega konstruktivizma ali kakorkoli temu že rečemo, kar je antiteza znanosti, antiteza sklepanja o vedenju. Mislim torej, da je sociologija v resni krizi, samo sebe je obsodila na to, da postane socialna filozofija ali sholastična veda, ki se ne razlikuje dosti od literarne kritike. Postmoderna sociologija je resnično postala oblika literarne kritike, ne ukvarja se s teorijo, ampak z diskurzi. Skuša nam pokazati, da se o ničemer ne da povedati nič objektivnega, da je vse samo en diskurz med mnogimi. Mislim, da je sociologija kot veda resno bolna. Glede pomembnih sociologov pa menim, da je bil zadnji z uporabnimi idejami Max Weber, vendar sociologija od dvajsetih let minulega stoletja ni proizvedla nobenih dobrih idej več. Sociologija na splošno postaja oblika literarne kritike ali oblika socialne filozofije. Ker je akademska struktura tako konzervativna, bo na ta način verjetno preživela še pol stoletja, vendar ne bo več prispevala k znanju.

Kako naj torej sociologi, ki so pripravljene prisluhniti sociobiološkemu argumentu, »popravijo« svoj primanjkljaj naravoslovne izobrazbe? Z drugimi besedami, kje naj začne sociolog?

Za začetek naj vsaj obišče nekaj seminarjev o kulturni antropologiji, da se bo kaj naučil o preostalem svetu. Mislim, da gre za dvostopenjski postopek. Če sociologi še niso bili seznanjeni s standardno antropologijo ali etnologijo, z antropologi-

jo v ameriškem smislu, bi jih večina morala izkoristiti kakšen dopust za intenzivni tečaj antropologije. Morali pa bi obiskati tudi tečaj fizične antropologije, in še boljje primatologije, ali se vsaj seznaniti z idejami področja, ki se imenuje etologija ali zadnje čase socialna biologija. Točno to sem naredil sam: v zgodnjih sedemdesetih sem vzel dopust, in namesto da bi se odpravil v daljne kraje, sem kot študent na oddelku za biologijo preprosto začel obiskovati pol ducata seminarjev o vedenju živali, da bi izboljšal svoje znanje na tem področju. Mislim, da si inteligentna in akademsko izobražena oseba lahko pridobi nek splošen pregled nad tem področjem v, recimo, enem letu. Polletno obiskovanje seminarjev ni neizvedljiva naloga. Saj ne pričakujem od njih, da postanejo organski kemiki, preprosto naj se seznanijo s splošnimi idejami glede uporabe darvinistične evulucijske teorije, z vedenjem na splošno in zlasti s človeškim vedenjem. To ni neizvedljiva naloga.

Koliko človeškega obnašanja je biološko pogojenega?

To je zelo težko vprašanje. »Vtisk«, kot se uporablja v ekologiji, se nanaša na zelo specifičen tip vedenja, pri katerem gre za interakcijo bioloških predispozicij in določenih dejavnikov iz okolja. Lawrence je v tem smislu govoril o naslednjem vedenju čebel, ki so se dejansko vtiskale na njegove čevlje in so mu sledile. Pri tem gre za vtisk v tehničnem smislu, o katerem govorijo etologi in socialni biologi. Mislim, da je zelo malo takega človeškega vedenja, ki bi zadovoljilo te pogoje. Eden od pogojev vtiska je, da se zgodi v zelo omejenem in kritičnem obdobju razvoja, npr. v zelo zgodnjem otroštvu. Človeška vedenja, ki bi bila vtiskana strogo v tem pomenu, so zelo redka. Primer tega je izogibanje krvoskrunstvu ali parjenju med sorodnimi vrstami. Večina človeškega vedenja, lahko bi rekli kar vse, je odvisno od kombinacije bioloških predispozicij, ki so lahko precej prilagodljive, in okolja, ki ga sestavljajo fizično okolje in splošno človeško socialno okolje ter nekatere značilnosti, ki so specifične za različne človeške kulture. Tako je celotno vedenje produkt obojega, tako genov kot okolja. Okolje ljudi vsebuje tudi druge ljudi in, kar je zelo pomembno, kulturo.

Preprost odgovor bi torej bil, da je vedenje 100-odstotno biološko in 100-odstotno kulturno pogojeno, vprašanje pa se nikoli ne bi smelo postavljati v odstotkih (npr. 60 % biološko, 40 % kulturno) ali na način »ali - ali«. Takšna vprašanja na primer postavljajo psihometriki, ki merijo človeško inteligenco (kolikšen del inteligenčnega količnika je prirojen in kolikošen ni). Celoten inteligenčni količnik je kombinacija genov in kulture. Tudi človek, ki je po sestavi genov potencialni genij, bi v povsem osiromašenem okolju in v samici postal momljajoč idiot. Inteligenca pride do izraza samo v družbenem kontekstu, zato sta oba dejavnika vedno enako pomembna.

Izpostavil sem vprašanje o spektru inteligence, kar je samo po sebi zelo težko vprašanje. Po mojem mnenju ne obstaja samo en G-faktor oziroma samo ena oblika inteligence, ampak vsaj tri, ki so verjetno nizko soodnosne. Prva je inteligenca v smislu inteligenčnega kvocienta, obstaja pa tudi socialna inteligenca, od katere je odvisna zmožnost percepcije socialnih situacij oziroma razumevanja in pričakovanja vedenja drugih, kar je za preživetje izredno pomembno. V ekstremnih situaci-

jah, na primer v koncentracijskem taborišču, reševanje enačb za ujetnika ni zelo pomembna spretnost, če pa lahko pričakuje oziroma napove, kaj bo storil paznik, je to zelo pomembno. Socialna dimenzija je zelo pomembna dimenzija inteligence. Mislim, da obstaja tudi oblika fizične inteligence, ki nanaša na šport, na primer fizične reakcije dobrega nogometaša ali košarkarja. Lahko jo imenujemo somatična inteligenca. Obstajajo torej vsaj te tri oblike inteligence, vse tri so pomembne v smislu preživetja in reprodukcije, in vse tri so del konteksta, ki vsebuje določene socialne, kulturne in fizične značilnosti. Kdor hoče biti dober športnik, potrebuje dobro prehrano, če pa ima na voljo samo pičlo hrano, mu ne bo uspelo doseči dobrih rezultatov, ne glede na to, kako veliko somatično inteligenco ima. Vedno gre za kombinacijo obojega, genov in okolja.

Sociobiologija je na splošno razumljena kot »... aplikacija evolucijske biologije na družbeno obnašanje živali, vključno s Homo sapiensom« (David Barash, 1982, *Sociobiology and Behavior*, New York: Elsevier, str. 2). Kaj bi bila vaša definicija sociobiologije in ali menite, da njen čas šele prihaja?

David Barash je moj kolega na Univerzi v Washingtonu in njegov seminar o vedenju živali je bil eden od seminarjev, ki sem se jih udeležil v zgodnjih sedemdesetih letih, da sem nadgradil svoje znanje. Z njim sem šel na teren; predmet njegovih študij je bil svizec, eden izmed glodalcev, ki živijo pod zemljo. Barasha poznam zelo dobro, skupaj sva objavila članek v reviji *The American Anthropologist*, zato je moja definicija tega področja povsem enaka njegovi, ki je zelo dobra in preprosta, in ravno to je glavna poanta sociobiologije.

Ali čas sociobiologije šele prihaja? Mislim, da je na področjih, kot je psihologija – kjer je sociobiologija že precej sprejeta kot eno izmed njenih specialnih področij –, njen čas že prišel. Trenutno se uveljavlja tudi v fizični antropologiji, ampak žal, vsaj v Ameriki, fizična antropologija predstavlja samo 20 % področja. Vseeno pa po mojem mnenju v antropologiji počasi pridobiva pomembnost. Večina antropoloških kolegov, s katerimi sem v stiku, je v povezavi s sociobiologijo najprej govorila »Pa saj to je smešno!«, deset let pozneje so dejali »Oh, zelo zanimivo,« in upam, da bom dočakal čas, ko bodo vprašali »In, je kaj novega?«

Sociologi zamujajo vlak, zamudili so vse intelektualno zanimive in razburljive vlake v zadnjih petdesetih letih. Sociologija se je resnično definirala zunaj področja znanosti, zato nimam veliko upanja, da se bo stanje izboljšalo. Ena izmed mojih študentk je npr. poskusila organizirati poseben oddelek Ameriškega sociološkega društva. Bila je previdna, ni ga poimenovala socialna biologija, poimenovala ga je *človeška evolucija in vedenje* ali nekaj podobnega. Morala je prositi, se prilizovati, napisati nešteto e-mailov in še mnogo več, da je skupaj napraskala dvesto članov Ameriškega sociološkega društva, ki ima skoraj 10.000 članov. Teh dvesto članov, kar je minimum za ustanovitev sekcije in pridobitev začasnega dovoljenja, je pridobila le z veliko težavo. Zdaj nas imenujejo »oddelek v ustanavljanju« ali »oddelek v pripravi«. Tukaj se lepo vidi, kolikšno je zanimanje ameriške sociologije, in mislim, da evropska sociologija ni v nič boljšem stanju. Teh dvesto sociologov, ki so se pridružili, ni dvesto socialnih biologov v sociologiji, to je dvesto sociologov, ki jih je

bilo treba prositi, naj se pridružijo. Njihov odziv je bil: »No, v redu, morda je tam res kaj zanimivega, vpisal se bom na seznam kot ena od oseb, ki je pripravljena poslušati.« Število aktivnih sociobiologov, ki redno prispevajo k polju sociologije, pa bi v ZDA ocenil na dvajset ali trideset izmed okrog 10.000 sociologov. In tudi nimam občutka, da bi se te številke v sociologiji kaj bistveno povečevale.

Ekonomisti sociobiologijo lažje sprejmejo, saj je osnovni teoretični model povsem enak njihovemu; ljudje smo sebični in si želimo vsega čim več – to vedenje je treba razložiti v individualističnem smislu. Ljudje smo individualisti, ki skušamo maksimirati – pri ekonomiji gre za denar, pri biologiji pa za telesne sposobnosti in uspešno reprodukcijo. Če denar zamenjamo z uspešno reprodukcijo, dobimo v bistvu enak model, ki sega dvesto let nazaj do škotskega razsvetljenstva, do Adama Smitha, Ricarda, Karla Marxa in seveda Charlesa Darwina. Gre za isti razsvetljenski trend, ki je povzročil klasično ekonomijo na eni strani in evolucijsko teorijo ter klasični marksizem na drugi. V bistvu gre za eno in isto intelektualno tradicijo. Ekonomisti so zelo dovzetni za ta model in ga dobro razumejo. Lahko jim predstavite model vedenja v smislu sebičnega maksimiranja in takoj bodo razumeli, za kaj gre.

Obstaja tudi majhna skupina političnih znanstvenikov, ki se zanimajo za to področje, vendar je njihovo število primerljivo s tistim v sociologiji – so v manjšini. Antropologija je edina konvencionalna socialna znanost, katere vrata so jasno odprta in jih ni več mogoče zapreti. Psihologija kot vedenjska znanost pa je tisto področje, kjer je bila bitka dobljena.

Vaša knjiga *Etnični fenomen* je bila prvič objavljena leta 1981. V njej s pomočjo sociobiološke paradigme opisujete etnični nepotizem, etničnost in tudi nacionalizem. Kakšen uspeh ste imeli pri širjenju te ideje na področju študij etničnosti in nacionalizma? Kako odgovarjate kritikom?

(Se smeje) To je zelo obsežno vprašanje. Knjiga *The Ethnic Phenomenon* je bila naslednica knjige *Human Family Systems*, v kateri sem predelal antropološko teorijo krvnega sorodstva in poroke.³ V njej sem na konvencionalnem antropološkem mišljenju o sorodstvu in poroki uporabil teorijo nepotizma. V osnovi gre za biološko sorodnost in reprodukcijo. Knjiga *The Ethnic Phenomenon* je v resnici razširitev te knjige, in sicer v tem smislu, da tisto, kar vidimo kot etnično pristranskost, rasizem, etnocentrizem, ali kakorkoli to že poimenujemo, ni v resnici nič drugega kot razširitev familizma, in da so etnične skupine, vsaj zgodovinsko gledano in do zadnjih nekaj sto let, v resnici skupine družin, ki živijo blizu, se poročajo med seboj ter si izmenjujejo zakonske partnerje. Zato smo bili vsi biološko povezani, govorili smo isti jezik, si delili isto kulturo in se videli kot biološke potomstvene skupine. Iz takšnih majhnih skupin so bile sestavljene prvotne etnije. V času lova in nabiralništva so etnije najprej obsegale največ nekaj sto posameznikov. Tako so predstavljale mikroetnije, ki so bile v resnici razširjene družine. Ko so se človeške družbe večale, so razvijale mehanizme, kot na primer unilinealno potomstvo (patrilinealne ali matrilinealne družbe, najprej so bile prve precej večje), organizirane pa so bile v pleme-

---

³ *The Ethnic Phenomenon*, New York: Elsevier, 1981; *Human Family Systems: An Evolutionary View*, New York: Elsevier, 1979.

na. Danes imamo družbe ne samo stotih, ampak tisočih, desetstisočih, stotisočih, celo milijonov posameznikov, ki se primarno organizirajo na temelju sorodstva in poroke, potomstev, potomstvenih skupin in plemen, ter na temelju sistema plemenske eksogamije, po katerem se plemena med seboj poročajo in tvorijo večje družbe.

Naslednji korak je bil razvoj držav znotraj teh družb, tako da imamo na primer pri številnih afriških kraljevskih družinah kralja, dvor in majhno vojsko, pri čemer je kralj izredno poligamen in se zavoljo državne politike trudi poročiti z vsaj eno žensko, včasih tudi z več ženskami, pripadnicami vseh plemen v kraljestvu. Tako skoraj dobesedno postane oče svojih ljudi. Celoten postopek oblikovanja države je bil razširitev oblikovanja etničnih skupin. V ekstremnih primerih kompleksno velikih držav, kot npr. Japonske, kjer japonski cesar velja za neposrednega potomca sonca in je v skoraj dobesednem pomenu oče japonskega naroda, je bil mit o skupnem izvoru zelo mogočno orodje za ureditev države in uveljavitev sistema paternalizma. Celotna zgodovina razvoja človeške družbe pomeni njeno širitev in njen razvoj. Pojav majhnih držav vsaj od zgodnjih obdobjih do francoske revolucije je bil povezan s širjenjem nepotizma na etnične skupine. V bistvu so to vedno družine in razširjene oblike družin, pri čemer gre za etnični nepotizem.

Citat: »Etnični fenomen je knjiga, ki bi jo moral napisati že Karl Marx. Namesto da se osredotočamo na obrobni problem razreda, bi se moral [Marx] ukvarjati z globalnim pomenom sorodstva.«⁴ Kakšen je vaš komentar?

Te knjige res ni napisal Karl Marx, jo je pa Friedrich Engels. Njen naslov je *The Origin of the Family, Private Property and the State*. Res je, Marx in Engels sta bila zelo močno zapisana tej tradiciji. V bistvu je Engels nenehno govoril Marxu: »Moraš prebrati tistega tipa Darwina.« Obstajajo očitni dokazi, da se je Marx zanimal za Darwina in da je naposled upošteval Engelsov nasvet ter Darwina vzel resno in tudi prebral njegovo delo. Ne vem pa, ali je dokazano, da je bil prvotni Marxov namen *Das Kapital* posvetiti Darwinu. Ne vem, ali je to zgodovinsko dokumentirano, gotovo pa ni bilo nič nezdržljivega med njunimi razmišljanji. Glede pisanja dela *The Ethnic Phenomenon* se je Engels temu v delu *The Origin of the Family, Private Property and the State* res zelo približal.

Če se vrnemo k študijam etničnosti in nacionalizma – kakšen je vaš odgovor kritikom? Obstaja velika diskusija o tem, kdaj so se pojavili narodi. Kakšen je torej vaš splošni odgovor na to razpravo?

Moji kritiki imajo različna stališča. Z nekaterimi je nemogoče vzpostaviti dialog, ker se že avtomatično zoperstavijo takšnemu poimenovanju problema. Zanje sta etničnost in rasa (oni uporabljajo izraz »očitno«) očitno izključno socialna konstrukta. Glede rase in etničnosti so popolni socialni konstruktivisti. Sprašujem jih, kako je lahko tako absurdno preprosto politično ugajati etničnemu čustvu in tako

⁴ Steve Sailer *Where Dawkins Fears to Tread: Ethnic Nepotism and the Reality of Race*, 3. oktober 2004. [<http://www.vdare.com/sailer/nepotism.htm>]

težko organizirati ljudi na osnovi socialnega razreda. Seveda lahko obstaja delavsko gibanje, temelječe na razredu, vendar zadeva ni tako preprosta in zelo enostavno jo je spodkopati. Po drugi strani pa ljudi takoj zagradi, če se obrneš na njihovo etnično pripadnost. Kako bi torej razložili, da je mogoče na etnično čustvo tako hitro vplivati? Do zdaj mi še nihče ni podal verodostojne razlage tega pojava niti mi nihče ni znal razložiti, zakaj je nacionalizem, ki temelji na etničnosti, tako univerzalno privlačen.

Drugi pravijo: »V redu, sprejemem nepotizem znotraj družine, saj je očitno, da imajo starši radi svoje otroke in jim dajejo prednost pred sosedovimi, in morda se to lahko razširi na brate in sestre, morda še na starše in stare starše, ampak takoj zunaj ožje družine se nepotizem tako oslabi, da vse skupaj postane nesmiselno. Torej je očitno, da so današnje velike etnične skupine socialni konstrukt.« Nato rečejo: »Poglej, kako spremenljivi so ti koncepti, nekateri narodi obstajajo samo zadnjih petdeset let.« Potem navedejo primere iz Afrike, kjer do kolonialnih časov ni bilo pojmov, kot sta narod Kikujev in Jorub.

Podobno je na primer Benedict Anderson razvil stališče, da je občutek etničnosti, vsaj v t. i. Tretjem svetu, skoraj izključno produkt širjenja pismenosti s strani kolonialnih sil.⁵ Trdi, da so etnične skupine takrat nastale iz nič oziroma samo iz tega, da je bila Biblija preprosto prevedena v jezik Kikujev ali Luojev ali v katerikoli afriški jezik, in kmalu je obstajala etnična skupina, kjer je prej ni bilo. Moj odgovor je, da seveda prihaja do določene slabitve nepotizma, v skupini sto milijonov ljudi ne bo tako močen kot v skupini petindvajsetih ljudi. Tudi kultura ves čas vpliva na definiranje in redefinirajne etničnosti, tega ne zanikam, vendar se to ne dogaja naključno.

Recimo, da bi bilo v nekdanji Jugoslaviji mogoče razviti južnoslovansko čustvo, ki bi izviralo iz spajanja občutka pripadnosti slovenskemu, srbskemu ali hrvaškemu narodu. To bi bilo mogoče, saj govorijo sorodne jezike itd. V zgodovini je veliko primerov nadetničnosti, ki so se razvili iz v preteklosti manjših skupin. Po drugi strani pa je zelo malo verjetno, da bi obstajala nadetničnost iz recimo Slovencev in Zulujev. Da takšen mit nacionalizma postane verodostojen, so kot podlaga potrebni skupna kultura in zgodovina ter skupen biološki izvor.

Številni nacionalizmi temeljijo na mitu o rojstvu naroda. Če mit nima nobene osnove v resničnosti, ni verodostojen in tudi ne deluje. Kraljica Viktorija je trdila, da je mati Indije, vendar noben Indijec tega ni jemal resno. V Narodni galeriji v Londonu sem videl čudovito in izjemno sliko kraljice Viktorije, ki v iztegnjeni roki drži Biblijo, pred njo pa kleči očitno črn domorodec s turbanom na glavi, ki od nje prejema Biblijo. To je seveda čisti kolonialni mit. Bistvo je v tem, da Indija ni ostala del Britanije in da noben Indijec ni verjel, da je kraljica Viktorija mati Indije. Po drugi strani pa Japonci zelo globoko verjamejo, da japonski cesar predstavlja bistvo japonske nacionalnosti. General MacArthur je bil dovolj inteligenten, da je ta mit pustil pri miru. Prav zaradi tega je bila ameriška okupacija Japonske tako uspešna, v Iraku pa se zdaj dogaja ravno nasprotno. Tako politika nacionalizma kot etničnost sta socialno oblikovani, vendar nista naključni. Pri skupni zgodovini, skupnem jezi-

---

⁵ Benedict Anderson *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* London: Verso, 1991.

ku in končno skupnem izvoru je vedno navzoča tudi zunanja, fizična primes. Mita o skupnem izvoru ni težko ustvariti, verjeli pa mu bodo le, če bo verodostojen, za to pa mora imeti nekaj osnove tudi v resničnosti.

Nekateri trdijo, da termin »rasa« nima več nobenega pomena, toda diskusija na to temo še kar traja. Kako bi vi označili rasizem in raso? Ali obstajajo rasne razlike? Kaj je etnični nepotizem in kako ga razlikujemo od rasizma?

Danes je opazen zanimiv pojav. Če rečeš, da rasa ni pomembna, si samo zaradi tega obtožen prikritega rasizma, ker je pomembna. Prav tako pa si obtožen rasizma, če rečeš, da rasa je pomembna. Rasizma si torej obtožen v obeh primerih. Ne šalim se, to je stališče nove levice. Postmodernisti trdijo, da je pretvarjanje, da ne posvečamo pozornosti rasi, nova oblika rasizma. Oblika rasizma je tudi nasprotovanje afirmativnemu delovanju na rasni osnovi, saj je trditi, da rasa ni pomembna, v družbi, kakršna je v ZDA, nepravilno – tam rasa je pomembna. Kakršnokoli stališče že zavzameš, ideološko gledano ne moreš zmagati.

Ali torej obstajajo rase v smislu podskupin homo sapiensa, ki se genetsko bistveno razlikujejo med seboj? Odgovor je da in ne. V tem smislu lahko mislimo na široke kategorije, kot so kavkazidi, negroidi, mongolidi ..., vendar so te široke kategorije brezpredmetne in nepomembne.⁶ V človeških vrstah je navzoča genetska raznolikost, ki pa ni velika. Vsi ljudje si delimo nad 99 % genov, ogromen del genetskega materiala nam je torej skupen. Po drugi strani pa že zelo majhne genetske razlike lahko povzročijo velike razlike v vedenju ali anatomiji.

Lep primer je barva kože. Pri njej gre za očitno prilagoditev kože izpostavljenosti soncu, s čimer koža določa količino vitamina D, ki ga lahko absorbira. V tropskih deželah ga ne potrebuje veliko, v hladnejšem podnebjju pa opazimo zanimiv razvoj svetlejših polti, s čimer koža absorbira večjo količino vitamina D. Gre torej za spretno prilagoditev na okolje. Genetike barve kože še ne poznamo dobro, verjetno pa jo določa kar nekaj genov, ki se v različnih človeških skupinah pojavljajo različno pogosto. Le majhen del teh genov pa se sploh razlikuje med človeškimi skupinami. Poleg tega se celo tisti geni, ki so heterozigotni (v katerih je več alelov na istem mestu kromosoma, kjer se nahaja gen), med človeškimi skupinami ne razlikujejo kategorično, ampak se razlikujejo samo v pogostosti. Vzemimo za primer krvni sistem. Ameriški domorodci, vzhodni Azijci, Kitajci in Japonci imajo večinoma krvno skupino 0, približno 40 % Evropejcev in Afričanov ima krvno skupino A, 40 % krvno skupino B, in 15 do 20 % krvno skupino 0. Pogostost genov med skupinami torej lahko precej variira, vendar imajo v veliki večini primerov skoraj vse skupine ljudi vsaj neko pogostost vseh alelov določenega gena. Govorimo torej o nekih drugih kategoričnih in pogostostnih razlikah med človeškimi populacijami.

⁶ *Naturalisti 19. stoletja, ki so definirali polje rasnih študij, so navedli različne tipologije. Georges Cuvier je npr. navedel tri rase, James Cowles Pritchard sedem, Louis Agassiz osem in Charles Pickering enajst ras (Races of Man and Their Geographical Distribution, 1848). Obče je bila sprejeta klasifikacija Johanna Friedricha Blumenbacha na pet tipov. Nadaljnje razlage v začetku in sredini 20. stoletja so privedle do treh primarnih ras: negroidi, kavkazidi, mongolidi ali sinoidi, z majhnim številom manj razširjenih ras. Del stare terminologije se nekaj manj uporablja še danes, čeprav imajo izrazi, ki se končajo na »-id«, negativno konotacijo.*

Poleg tega sploh ni izrazitih večjih človeških skupin, kot jih ponavadi definirajo. Črnci oziroma temnopolti so zame nesmiselna kategorija. Samo v južni Afriki je med njimi opazna velika genetska raznolikost. Južni Afričani se bolj razlikujejo med seboj kot od vse preostale človeške populacije skupaj. Manj skupnega je med Zulujem in Jorubo, ki predstavljata nasprotni pol recimo Etiopijca, kakor med Švedom in Kitajcem. Ne, v tem smislu ni velikih skupin.

Pri natančnem raziskovanju človeškega genoma gre torej za to, da genetiki med človeškimi skupinami ugotavljajo nove skupine. Najdemo lahko morda štirideset, petdeset, šestdeset, sedemdeset prekrivajočih se skupin, ki imajo bistveno različne deleže majhnega števila genov, zaradi katerih se na podlagi značilnosti, kot so barva kože in oči, sestava las in morda tudi vedenje – ne moremo namreč izključiti možnosti predispozicije za vedenje –, vidno razlikujejo med seboj. Veliko raziskav so na primer naredili na novorojenčkih, in ugotovili so, da se vzhodnoazijski dojenčki na dražljaje odzivajo veliko počasneje in manj očitno kakor afriški ali evropski dojenčki. Z leti se te razlike zmanjšajo, vendar vzhodnoazijski dojenčki manj jokajo in dajejo pasivnejši ali srečnejši vtis. Zdi pa se, da so med dojenčki v takšnih populacijah precejšne razlike. Ni torej nepredstavljivo, da bodo pri nekaterih vidikih vedenja našli razlike, ki jih bo moč izmeriti – ne samo med tremi t. i. glavnimi rasami, ampak med vsemi štiridesetimi, petdesetimi, šestdesetimi, sedemdesetimi znanimi genetičnimi skupinami.

Razne genetske ločnice, ki jih najdemo med človeškimi skupinami, zaradi migracij v daljne kraje ter mešanih porok v zadnjih petsto letih postajajo vse manjše in manj pomembne. Večina razlik, ki so obstajale, je že izbrisanih ali se postopoma brišejo, ne moremo pa kategorično reči, da so vse človeške skupine identične v vseh značilnostih.

Kaj je etnični nepotizem in kako ga razlikujemo od rasizma? Na enem svojih predavanj ste rekli, da rasizem, za razliko od etničnega nepotizma, ni biološko ukoreninjen.

Definicija je lahka. O rasizmu govorimo, kadar je temelj za razlikovanje med skupinami v fizičnih značilnostih: zunanji fenotip, kot na primer barva kože, poteze obraza, tekstura las, barva oči, karkoli že hočete. In te so pogosto izbrane med skupinami, ki so migrirale od zelo daleč in so se nenadoma soočile med seboj, saj so ravno telesne značilnosti najlažji način za razločevanje. Na primer, ko so Buri prišli v južno Afriko in zagledali afriške staroselce, je bilo skorajda neizbežno, da so za razločevalni znak izbrali barvo kože, saj so lahko Zulujca razlikovali od Bura na petsto metrov daleč. Lahko so najprej streljali, šele potem pa spraševali. To je bil hiter, preprost in zanesljiv način razlikovanja med »našimi« in »vašimi«. ⁷ Skoraj vse primere pravega rasizma se da izslediti v zgodovinskih izkušnjah suženjstva, migracij na dolge razdalje (denimo na druge celine) ali vojaških osvojitvev, zaradi katerih so se med seboj nenadoma soočile skupine ljudi, ki so si bili na pogled zelo različni. Izbrali so pač tisto, kar je bilo najbližje, zanesljivo in lahko določljivo.

---

⁷ V angleškem izvorniku 'in-group' in 'out-group'. Prva predstavlja lastno skupino, ki ji pripadamo, druga pa sosednjo, tujo skupino.

Po drugi strani pa se večina sosednjih skupin zateče k etnocentrizmu. Če si namreč Danec, se ne moreš na prvi pogled ločiti od Norvežana ali Šveda glede na barvo kože, zato se moraš, da lahko razločuješ med skupinami, zanesti na kriterije, kot so jezik, ki je najpomembnejši, in kulturni kriteriji. Kadar gre za tak kriterij, govorimo o etnocentrizmu. Etnocentrizem je veliko bolj razširjen kakor rasizem, saj je etnocentrizem univerzalen. Večina stikov se je, vsaj do nedavna, odvijala med sosedskimi skupinami. Torej so potrebovali etnične, jezikovne, verske ali kakršnekoli že kriterije za vzpostavljanje zanesljivih razlik. Le v posebnih okoliščinah kolonializma, suženjstva, vojaških osvojitvev in podobnega je vzniknil rasni sistem, v katerem so bili uporabljeni rasni kriteriji.

Je etnocentrizem zamenljiv z nacionalizmom? Gre za isti pojav?

To je znova stvar preproste definicije. Jaz nacionalizem preprosto definiram kot politizirano etnijo. Nacionalizem je etnija s političnim kontekstom, je politizirana etnija.

Govorili ste o etnocentrizmu – gre za povezavo z etničnim nepotizmom?

Da, seveda.

Rasizem pa ni povezan z etničnim nepotizmom?

Rasizem je podaljšek nepotizma, le drugačne kriterije uporablja za definiranje tega, kdo je skupni prednik. Ampak da, v bistvu gre za isto stvar. Toda samo okoliščine bodo narekemale, kateri bolje deluje. Včasih delujeta oba simultano; lahko smo hkrati etnocentristi in rasisti, seveda.

Ne mislim pa, da imamo biološko predispozicijo za to, da smo ali etnocentrični ali rasistični. Ne verjamem, da smo rojeni z nagnjenostjo k sovražnosti do drugih (out-skupin). Mislim, da smo po naravi zelo fleksibilni posamezniki, ki imamo raje sorodnike od nesorodnikov, bližnje sorodnike od daljnih, toda smo odprti tudi do recipročnih sistemov z nesorodniki, celo s pripadniki drugih vrst.⁸ Zelo neumno bi bilo imeti biološko predispozicijo za sovraštvo in izogibanje stikom z vsemi tujci. Ne bi bilo biološko dobičkonosno, odrezalo bi nas od potencialno blagodejnih odnosov z drugimi.

Mislim, da se rodimo z biološko predispozicijo preferiranja sorodnikov, in smo previdni ob možnosti stika z drugimi – vendar odprti zanjo. V bistvu to ponazarja vedenje otrok. Hitro ugotovijo, kdo je član družine, in ko vidijo tuj obraz, si ga pozorno ogledajo. Vendar odziv ni sovraštvo, temveč bolj plahost, sramežljivost. Pona-vadi se obrnejo k odraslemu, češ: »je ta oseba v redu ali ne?«, in takoj, ko odrasli pri-trdijo, da je prišlek v redu, je meja presežena in tujec kmalu postane celo »teta« ali »stric«. Mislim, da se enako zgodi v začetnem stiku med etničnimi skupinami. Če se v preteklosti med njimi ni nič dogajalo, je prvoten odziv previdnost, pozornost, radovednost – ne sovraštvo. To tudi razloži, zakaj je Marco Polo uspel priti vse do

⁸ Najboljši primer za to so seveda hišni ljubljenci.

Kitajske in nazaj – živ! In zakaj so Livingstone, Stanley in nešteto drugih prekrizari-li Afriko in preživel. ⁹ Mislim, da je bila večina medetničnih stikov nevtralnih ali v številnih primerih celo prisrčnih.

Rekli ste, da je postavljanje vprašanj »ali ali« tipa »narava ali kultura« vedno neumno, saj je odgovor vedno v kombinaciji obeh. Kakšno mnenje imate torej o uporabi dihotomij, kot so »kulturni vs. politični«, »etnični vs. državljanski«, »vzhodni vs. zahodni« v teorijah naroda in nacionalizma? Vemo namreč, da jih prenekateri pisec uporablja še danes, znano je na primer razlikovanje med »etničnim« in »državljanskim« nacionalizmom.

Glede na to, kako jaz uporabljam termin nacionalizem, je »državljanski nacionalizem« neustrezen izraz. Nacionalizem je zame omejen na etnično različico. Nacionalizem je politizirana etničnost. Mislim, da je to najbolj preprosta definicija. Za državljanski nacionalizem je bolje uporabljati izraz »patriotizem«, da ga jasno razločimo, saj je očitno drugačen pojav. To je koristna razlika. Mislim, da lahko razvijemo občutek skupnosti na osnovi recipročnosti, temelječi na patriotizmu, ki sega prek etnije. Ni pa koristno uporabljati izraza nacionalizem za oba pojava; da, recimo, govorimo o nacionalnih državah, ko gre v resnici za večnacionalne države. ¹⁰ Neskladnost v uporabi termina nacionalizem, ki pomeni oboje, je privedla do zmede v družboslovnih analizah. Večina družboslovcev še vedno nepremišljeno govori o nacionalnih državah, ko pišejo na primer o Nigeriji ali Angoli ali kateri drugi očitno multinacionalni (večetnični) državi. Tega ne bi smeli početi, saj gre za terminologijo, ki ustvarja zmedo. Zato bi jaz razločeval med patriotizmom in nacionalizmom.

Kaj pa »vzhodni« in »zahodni« tip nastajanja narodov? Slovenski primer je vendarle tip etničnega nacionalizma in nastanka naroda – v primerjavi s francoskim ali britanskim, ki je državljanski.

Jaz ne bi delal razlike Vzhod/Zahod. Poglejmo Francijo in Veliko Britanijo. Britanija pravzaprav ni bila nacionalistična, bila je imperialistična. Sama ideja o tem, da si »Britanec«, je zelo nova, izhaja iz 19. stoletja. Pred tem so bili Angleži, Valižani, Irci, Škoti, in tako je ideja biti Britanec nova. Zame Britanci niso nov narod, gre za obliko patriotizma, če hočete. Toda v resnici je šlo za definicijo britanskega imperializma.

V francoski revoluciji pa so jakobinci ustvarili nacionalno državo oziroma nekaj, kar je čez čas postalo približek nacionalne države, v bistvu skozi prakso etnocida. Kulturne skupine, ki niso govorile francoščine *ille de France*, so bile izbrisane (Bretonci, Alzačani, Baski, Katalonci, Oksitanci), saj so v Franciji govorili vsaj ducat različnih jezikov. Francija je postala nacija, kjer večina govori francosko. Hočem reči, obstaja francoska nacija, toda stara je le kakšno stoletje. Razvoj francoske-

---

⁹ David Livingstone (1813–1873) je bil škotski misijonar in raziskovalec Afrike; britanski Američan, sir Henry Morton Stanley (1841–1904), je raziskoval osrednjo Afriko.

¹⁰ V angleščini je izraz »nation-state« zelo sporen, saj omogoča zamenljivost nacije oziroma naroda in države.

ga nacionalizma je bil zgodovina etnocida skozi obdobje, v katerem so bile praktično vse drugačne kulture izbrisane. Zdaj imate dober približek francoske nacionalne države, razen seveda imigrantov, saj ima Francija približno pet ali šest milijonov muslimanov. Stvari se spreminjajo in Francija zdaj znova postaja multinacionalna država oziroma gre v to smer.

Ne gre torej za Vzhod ali Zahod. To sta dve različni državi, ki sta imeli zelo različno zgodovino nastanka. Seveda je obstajal tudi francoski imperializem, toda nikoli se ni mešal z definicijo »francoskosti« in francoskega nacionalizma. Mislim, da je treba pogledati razvoj vsake države posebej, in sicer, ali se je država razvila na imperialističnih temeljih. V bistvu so imperialistične dežele manj nacionalistične.

Imate zelo kritično mnenje o nacionalnih državah. Za vas so ubijalski stroji, ki jih vodi majhna skupina ljudi (elite), ki krade večini. Lahko to natančneje razložite?

Državo, ne le nacionalno državo, ampak državo nasploh, definiram kot ubijalski stroj, ki ga vodi manjšina, ki krade večini. Tako se države pojavijo. Pojavijo pa se šele na tisti zgodovinski točki, ko obstaja nekaj, kar je mogoče ukrasti. Pred tem, ko je bila le živina, ni bilo razloga za državo.

Država krade in terorizira, država je teroristična organizacija *par excellence*. Vsaka država si prizadeva vzbujati strah, in kaj je terorizem drugega kot načrten poskus vzbujanja strahu. Države so, po naravi stvari, teroristične organizacije, ki organizirajo majhne skupine, da s treningom, organizacijo ali orožjem postanejo organizirani ubijalci.¹¹ Najprej z napadi na sosede. Ko se to enkrat začne, potem sosede ekspanzivna država »požre« (absorbira) ali pa v samoobrambi sami oblikujejo svoje države nasproti novi porajajoči se državi (ki si jih je poskušala podrediti).

Ko se na določenem prostoru enkrat začnejo oblikovati države, se zelo hitro širijo bodisi z imperializmom osnovne države bodisi z ustanovitvijo protidržav v samoobrambi. Kmalu se ustvari ravnotežje terorja med državami na nekem področju, na katerem potem države namesto napadalnosti proti sosedam postanejo parazitske do lastnih državljanov. Obrnejo se navznoter in kradejo lastnim prebivalcem (prek suženjstva, davkov itn.). Nacionalna država je torej mutacija, ki se je pojavila pred kratkimi dvesto leti. Najprej s francosko revolucijo, ko se je porodil dvom v upravičenost (legitimnost) multinacionalnih imperijev in je nacionalna država kot alternativa zase zahtevala ekskluzivno legitimnost. To je bila zelo priljubljena ideologija, saj se je navezala na etnični nepotizem. Precej lahko se je namreč politično organizirati po etničnem načelu. To tudi razloži, zakaj se je ta nova ideja širila kakor požar z začetkom v poznem 18. stoletju, nato se je v 19. stoletju razširila po Evropi in še na Tretji svet v 20. stoletju.

Nacionalna država je bila najprej videti kot nekaj dobrega, saj je predstavljala jasen in preprost način za politično organiziranje kohezivnih držav. Toda vsebovala je smrtonosno mutacijo, lahko bi rekli vzorec, čeprav ne trdim, da je vsaka država postala genocidna. Toda Nemčija je izvedla genocid. Ko je nacionalna država

¹¹ Avtor govori seveda o organiziranju vojske, policije, tajnih služb, skratka represivnih organov, ki jih država vzpostavi zaradi obrambe, pogosto pa tudi za napadanje drugih držav.

enkrat definirana kot edina legitimna oblika državne oblasti, to pomeni, da so vsi ti ljudje, ki niso pripadniki tega naroda – ustanovnega/državnega naroda, dominantne etnične skupine v državi –, torej odveč, da ne spadajo zraven in morajo biti tako ali drugače odstranjeni. Najbolj mila oblika eliminacije drugačnosti je politika asimilacije, ki si prizadeva zatreti religijo, jezik – to je mogoče narediti na precej blag način. Mogoče pa je to seveda narediti tudi bolj brutalno, kot je to storila na primer francoska Republika, ki je kaznovala šolarje, ki niso govorili francosko, in tako dalje. In vendar je asimilacija, relativno gledano, še vedno precej mila in humana oblika izbisa drugih etničnih skupin.

Mnogo bolj brutalne oblike čiščenja države drugih narodnih skupin so na primer preselitve prebivalstva, etnično čiščenje, množični izgoni prebivalstva, po čemer na žalost slovi Balkan. Seveda je končna točka, do katere lahko vodi etnično čiščenje, genocid. Večina 19. stoletja je bila zgodovina nastanka novih nacionalnih držav, ki jih je ponavadi spremljalo etnično čiščenje, izgon prebivalstva. Toda 20. stoletje je postalo stoletje rutiniziranega genocida, vodilo je v skrajni zaključek. In seveda se je glavnina genocidov 20. stoletja zgodila v Afriki, kjer so bili dobesedno milijoni Afričanov pobiti v enem genocidu za drugim. Če za en makro dogodek štejete milijon in več mrtvih, potem je v drugi polovici 20. stoletja samo Afrika doživela vsaj pet ali šest genocidov, nekaj pa jih je bilo tudi drugod po svetu (na primer v Kampučiji). Če pa za merilo vzamete 100.000 žrtev, je v drugi polovici 20. stoletja Afrika utrpela verjetno kakšnih štirideset ali petdeset genocidov.

V zadnjih desetletjih smo bili priča vnovičnemu pohodu nacionalizmov. Medtem ko so nekateri teoretiki že naredili križ čez pomen nacionalizma, se nacionalistična čustva ljudi še zdaleč niso poglela. Po svetu je še vedno precej narodov, ki zahtevajo večjo avtonomijo. Se vam zdi glavni razlog za te pojave globalizacija, demokratizacija, nepotizem ali kaj drugega?

To je zelo kompleksno vprašanje. Težko odgovorim kategorično, saj mislim, da prihaja v različnih delih sveta do različnih trendov. Globalno je nacionalizem dosegel svoj vrhunec in zdaj že slabi. Mislim, da je v številnih delih sveta prišlo do upada nacionalističnih čustev, gotovo v Evropi v zadnjih dvajsetih ali tridesetih letih. To je eden redkih optimističnih trendov v današnjem svetu. Res je, da so v Tretjem svetu, kjer številni nacionalizmi še niso dosegli političnega razcveta, gotovo še navzoče zahteve po večji politični avtonomiji, po odcepitvi in podobno. V Afriki, na primer, je nacionalizem še v porastu in so ga v nekaterih afriških državah, ki so imele pomoč od zunaj, v bistvu potlačili. Svetovne velesile so zaščitile že obstoječe države, ne glede na njihovo obliko. Skoraj vsa svetovna pomoč je bila dodeljena že obstoječim vladam, zelo redko je tujina podprla odcepitvena gibanja. Mnoge vlade, tudi velesile, predvsem pa zahodne sile so ponavadi podprle centralno vladno, ne glede na to, ali je šlo za še tako večnacionalno državo; to velja tudi za OZN.

Organizacija združenih narodov je dvakratno napačno poimenovana, saj bi se ime moralo glasiti »pričkajoče se države«. Znotraj OZN si elite druga drugi podeljujejo *carte blanche* za dušenje svojih notranjih nacionalističnih gibanj in za ohranitev tega, čemur pravijo integriteta obstoječih držav. Naredijo lahko praktično karko-

li. Tudi družboslovci so krivi za to, da so zelo državocentrični v svojih trditvah in prepričanjih, ki podpirajo že obstoječe države, ne glede na njihovo sestavo.

Ne mislim torej, da gre za enoten tok nacionalizma, ki bi enako močno vplival na vse dele sveta. Mislim, da je v Evropi nacionalizem očitno v upadu, medtem ko v Tretjem svetu v nekaterih primerih še narašča.

Kaj pa nedavne vojne na Balkanu; srbski nacionalizem, tudi slovenski nacionalizem – bi rekli, da je nacionalizem v upadu zato, ker se je to dogajalo pred desetletjem?

Glede nacionalizma je Balkan zgodovinsko vprašanje Evrope. Balkan še vedno živi posledice 1. svetovne vojne. Pogledati morate nazaj v 19. stoletje in razpad Otomanskega imperija, in v tem, kar se je zgodilo, boste še vedno opazili posledice otomanske vladavine, avstrijske vladavine, in tako naprej. Nemogoče je razumeti, kaj se je zgodilo v Bosni, ne da bi razumeli dogodke iz časa Otomanskega imperija. Tako Balkan še vedno živi posledice 1. svetovne vojne, in etnija in nacionalizem, ki sta se izrazila v zadnjih balkanskih vojnah, sta še vedno posledici 1. svetovne vojne.

Ko govorite o »Evropi«, mislite zahodno Evropo, ne pa Ukrajine, Poljske, Slovaške...? Bi to, kar se dogaja Romom, ali pa recimo izbruhe nestrpnosti na Nizozemskem, opisali kot »le« ksenofobijo ali rasizem? Ne bi uporabili izraza nacionalizem za opis primerov sodobnega nestrpnega vedenja?

Torej, Nizozemci niso bili nikoli zelo nacionalistični. Nizozemska družba ima tradicijo odprtosti do verskih beguncev v 17. stoletju, pa francoskih hugenotov in Judov, ki so jih leta 1492 izgnali iz Španije. Gre za dolgo tradicijo nizozemske gostoljubnosti do političnih in verskih beguncev iz drugih delov Evrope. Mislim, da so dogodki na Nizozemskem reakcija, ki je enaka kot v Avstriji ali v Franciji z Le Penom; praktično po celotnem zahodnem svetu.

Naj najprej priznam krivdo: ko sem rekel Evropa, sem imel v mislih predvsem Zahodno Evropo. Tudi znotraj Zahodne Evrope zdaj opažamo skrajna desničarska gibanja, ki očitno pritegnejo nekje med 10 in 15 % prebivalstva, odvisno od države. Ti prebivalci se zelo močno odzovejo na občutno priseljevanje – ne iz drugih evropskih držav, temveč iz držav zunaj Evrope. Tako je Zahodna Evropa v bistvu klub bogatih držav, ki trdijo, da je »ladja polna«, da vrat za priseljevanje ni več mogoče imeti odprtih, da morajo glede tega nekaj ukreniti. V najbolj skrajnih primerih se zavzemajo celo za izgon novih priseljencev, predvsem iz severne Afrike (v Grčiji, na primer, pa jih skrbijo predvsem albanski priseljenci).

Pojavlja se vprašanje, koliko ima država ali narod pravico odrekati pravico do priseljevanja drugim skupinam in posameznikom. To sega nazaj do biološko osnovanega človeškega teritorialnega vedenja. Ljudje smo teritorialne živali in pričakovati je, da bodo ljudje nasprotovali naraščajoči prenaseljenosti svojega prostora, še posebno, če to pomeni tudi neposredno ekonomsko tekmovanje. Priseljevanje ne naleti na veliko nasprotovanje, če priseljenci opravljajo dela, ki jih nihče drug noče. *Gastarbajterji* so dobrodošli, dokler ostanejo na svojih mestih, na podrejenih polo-

žajih, in še posebno, če se vrnejo domov, ko delo končajo. Nekaj povsem drugega pa je, če se ustalijo, če se rodi nova generacija, ki se pogosto ne asimilira, ki ni ekonomsko uspešna. Takrat priseljence označijo kot breme za državne socialne službe.

V Evropi, in to ne le zahodni, temveč tudi v vzhodni, obstaja precej otipljiv strah pred nenadnim velikim prilivom muslimanov, pred vstopom Turčije v EU. Povsem jasno je, da ko – mislim, da gre bolj za »ko« kakor za »če« – bo Turčija vstopila v Evropsko unijo, bo EU spremenjena na povsem drugačen način, kot je bila ob zadnji širitvi maja 2004. Vse nove članice namreč pripadajo krogu krščanske civilizacije. Evropa pa ni več zelo krščanska in nevarnost islama danes ni več toliko verska grožnja, marveč gre za boj med sekularizmom na eni ter verskim pojmovanjem družbe in sveta na drugi strani. Evropejci danes večinoma pripadajo sekulariziranim družbam, in iz moje ideološke perspektive je bila sekularizacija velik napredek. Dovolj slabo je živeti pod tiranijo države, toda vsaka verska država je še hujša od sekularizirane države. Večina današnjih Evropejcev ne bi za nobeno ceno dopustila, da bi se njihove države desekularizirale zaradi navzočnosti številčne muslimanske skupnosti. Zato je to, kar se dogaja v Franciji, za občutke številnih Evropejcev zelo simptomatično.

No, seveda je trapasto, da francoska država ne pusti muslimanskom deklicam, da bi si v šoli pokrile glavo. V Britaniji to sploh ni stvar razprave, zato je bil odziv Francozov, ki so prepovedali naglavne rute v šolah, neumen. Toda če poznate zgodovino francoskega sekularizma, če veste, kako militantno sekularistični so Francozi, potem lahko razumete, da sta vsak odmik od te usmeritve in še posebej vsako priznavanje islama s strani francoske države ali francoske družbe, sprejeta z velikim strahom za obstoj francoske Republike.

Obstajajo države, ki niso nikoli dosegle takšne stopnje sekulariziranosti kot Francija. Ena takih je Nemčija, ki se je na navzočnost Turkov veliko bolje prilagodila. Dopušča njihove šole, financira gradnjo mošej itn. Razumljivo je namreč, da država, ki financira socialne prispevke in plače katoliškim in protestantskim duhovnikom, enakih prispevkov ne more odrekati mulam.¹²

Gledati je treba na različne odzive različnih držav. Če gre za države z zelo militantno sekularistično tradicijo, kot je Francija, je pričakovati, da bodo reagirale drugače od Nemčije, ki te tradicije nima. Ali pa če gre za državo, ki ima močan občutek krivde, kot na primer Nemčija. To je zelo kompleksno področje. Prizadevam si razumeti, seveda pa takšno razumevanje ne pomeni tudi podpore določenim državnim politikam. Nobeno naključje ni, da je v večini evropskih držav precejšen delež prebivalstva zelo zaskrbljen spričo množičnega priseljevanja ljudi iz veliko manj sekulariziranih držav, katerih sistem vrednot je drugačen od njihovega. Če se vrnem k Turčiji. Turčija je med muslimanskimi državami verjetno najbolj sprejemljiva, saj njena sekularna tradicija sega do Kemala Atatürka, skoraj stoletje nazaj. Turčija lahko torej pride in reče: »Poslušajte, tudi mi smo sekularna država. Ne glejte na nas kot na muslimansko državo, smo le sekularna država, katere večina prebivalstva je pač muslimanov – tako kot je večina vaših prebivalcev katolikov.«

---

¹² *Muslimanski verski vodje.*

Pred časom ste napisali članek o tako imenovanih *Herrenvolk democracijah*, v katerem ste se osredotočili na Izrael in Južnoafriško republiko.¹³ Bili ste gostujoči profesor v Izraelu, leta 1976 v Hajfi in leta 1988 v Tel Avivu. Lahko podrobneje razložite svoj pogled na Izrael in palestinsko-izraelski konflikt?

Križali me bodo zaradi naslednje izjave, toda menim, da je bila ena od velikih napak po koncu 2. svetovne vojne ta, da so ustanovili državo Izrael v Palestini. Mislim, da bi država Izrael morala biti ustanovljena v vzhodni Prusiji; naj Nemci plačajo za to, kar so naredili! Mislim tudi, da je bilo zelo malo upravičenih razlogov za to, da so jo postavili v Palestino. Z geopolitičnega vidika je šlo za bistveno napako vesil. Kreacija države Izrael v Palestini je bila velika napaka zahodnih sil, predvsem Britanije z Balfourjevo deklaracijo iz leta 1917. To, da morajo Arabci plačevati za holokavst, je ogromen zgodovinski *non sequitur* in velikanska geopolitična napaka.

Zdaj pač je, kar je. Moje stališče je, da je bila vsaka širitev države Izrael na Zahodnem bregu ali v Gazi po premirju in ločitvi leta 1947 neupravičena in neopravičljiva. Izrael je imel očitno ekspanzionistično politiko in se je do arabske populacije vedel izjemno kruto. Manj kruto sicer kot Turki do Armencev. Ne, ni šlo za genocid, toda vsekakor je šlo za etnično in versko prevlado. Izrael je jasen primer *Herrenvolk demokracije*. Seveda pod apartheidom v Južnoafriški republici tudi ni bilo genocida, šlo pa je za politično in ekonomsko dominacijo in diskriminacijo, tako kot v Izraelu.

Rešitev konflikta je jasna; vsakdo jo vidi, toda mislim, da je Izrael s pomočjo ZDA ne bo nikdar sprejel. Previden moram sicer biti, ko rečem »nikdar« – nikoli ne reci nikoli –, toda mislim, da je zelo malo verjetno, da bo izraelska vlada kdaj sposobna dati Palestincem, kar zahtevajo. Poleg tega pa je tu še stara izjava Abe Ibana, da Palestinci nikdar ne zamudijo priložnosti, da bi zamudili priložnost. V vsakem krogu pogajanj je Izrael ponujal manj in manj, in vedno doživel palestinsko zavrnitev. Resnično ne vidim rešitve ... Trenutno gre za upanje, da bo palestinska država nastala na področju Gaze, hkrati pa Izrael širi svoje naselbine na Zahodnem bregu. V takšni situaciji ne vidim rešitve v doglednem času in večino bremena odgovornosti prelagam na Izrael, seveda. Torej, če bi bil jaz Izraelec, bi bil v velikih skrbeh za dolgoročen obstoj židovske države na Bližnjem vzhodu.

Ko Slovenci berejo vaš članek o moderni državi iz leta 1992, bi lahko trdili, da ste zagovornik narodov; da imajo po vašem mnenju pravico do neodvisnosti. Da so torej Slovenci, ki so zapustili nedemokratično totalitarno Jugoslavijo, imeli upravičen razlog za ustanovitev samostojne države. Se strinjate?

(Smeh) O. K., načeloma da – v smislu, da imam raje majhne države kot velike. Jugoslavija je bila očitno teroristična država, Slovenija pa po mojem mnenju ni verjet-

¹³ Članek z naslovom »Israel (Post 1967) and South Africa (Pre 1994) as Herrenvolk Democracies« je izšel leta 2000 (manjka referenca), toda koncept »demokracije Herrenvolk« je star že štiri desetletja. Van den Berghe je bil namreč v letih 1960–1961 raziskovalec Ford Foundation Research Fellow na Univerzi v Natalu v Južnoafriški republici. Takrat je tudi razvil omenjeni koncept.

ni vir strahu za svoje sosede. Majhne države so mi bolj simpatične od velikih. Šel bi celo korak dalje; moje najljubše države so podnacionalne.

Evropa je bila v 19. stoletju polna podnacionalnih držav: nemška država, italijanska država. Mislim, da bi preostala Evropa veliko bolj miroljubno in prijetno živela z Nemčijo iz časa Goetheja v zgodnjem 19. stoletju kakor pa s tisto iz časa Bismarcka po letu 1870. Moja utopija Evrope je »luksemburgizacija« Evrope, kot to imenujem. Luksemburgu gre kot majhni in podnacionalni državi prav dobro. Kaže nam, da velike države niso potrebne, da so argumenti o velikosti, aplicirani na državo, neumnost. V povezavi z državo pač ni nobene ekonomije velikosti; kakor jaz vidim, pri velikih državah ni nobenih ekonomskih ugodnosti. Mislim, da Evropa počasi dela previdne in nadzorovane korake v smeri denacionalizacije držav. Sprejema in usvarja manjše države, notranje porazdeljuje državno moč na različne regije. Ne vidim, zakaj se ta proces ne bi razvil še v smislu, da bi imeli nekakšna velika regulativna telesa, ki bi pokrivala okolje, porabo naravnih virov itd. na nadnacionalni ravni. Da bi torej obstajala neka vrsta velike bruseljske birokracije, toda funkcionalno specifična urejevalna telesa, ki bi pokrivala izobraževanje, zdravstvo, zaščito okolja ipd. In poleg tega politične enote, ki bi bile idealno razdeljene na dve ali tri enote, recimo Bruselj kot glavno mesto zahodne Evrope, flamska in valonska država, morda celo več kot to – morda mikrodržavica Antwerpen pa še ena okrog Liega, denimo. Idealno bi bilo, če bi vsak francoski departma postal samostojna država. Mislim, da je Slovenija korak v pravo smer. V primerjavi z Jugoslavijo je Slovenija dovolj majhna, da nikogar ne ogroža in je njene sosede nimajo za nevarno, njen nacionalizem je razmeroma neškodljiv. Zelo majhne države si torej lahko privoščijo luksuz nacionalizma, saj njihov nacionalizem ne more biti nevaren. Po drugi strani pa je Srbija, celo v svoji prenovljeni obliki, še vedno lahko nevarno nacionalistična, kot je nedavno pokazala na Kosovu.

Nacionalna identiteta: kako naj razložimo skupinsko identiteto, ki presega sorodnost? Naj verjamemo, da so vsi Slovenci genetsko povezani – ko enkrat začnemo govoriti o večjih skupinah ljudi, verjetno pač niso, toda vseeno verjamejo v skupno etnično poreklo.

Mnogi kritiki moje teorije so poudarili, da pri narodih, ki vsebujejo milijone ljudi, to postane tako razredčeno, da postane irelevantno ali dejansko izmišljeno.

Res je, da imajo vse ideologije nacionalizma svoj mit o izvoru, ki ima le malo podlage v zgodovinskih dejstvih. To vse povsem drži. Srž mojega argumenta pa je v tem, da je mit o izvoru v primeru nacionalnega gibanja podan skozi jezik etničnosti, skupnih prednikov in skupnega biološkega izvora. Torej, čeprav je delno izmišljen, mu nihče ne bo verjel, če izgubi povsem ves stik z resničnostjo.

Pogovarjala sta se Veronika Bajt in Damjan Mandelc.